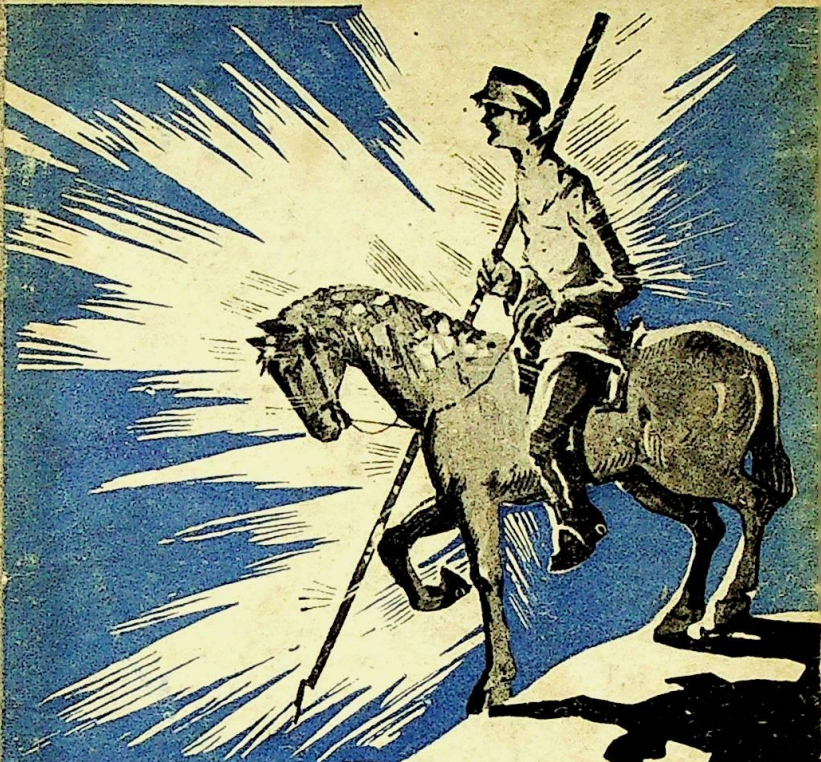

ПЕТРО ПАНЧ

Б 8947

БОГ
БОГІВ.

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

ВІЙСЬКОВА БІБЛІОТЕКА „НА ВАРТІ“ К. С.
КРАСНЕ ПИСЬМЕНСТВО

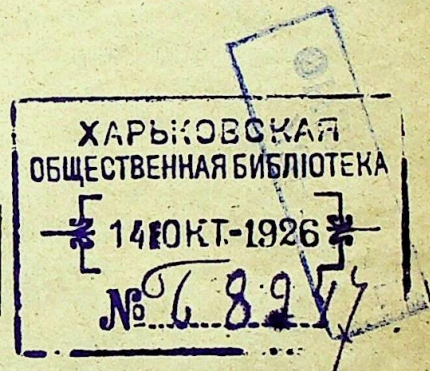
ПЕТРО ПАНЧ

Не видається
на дом.

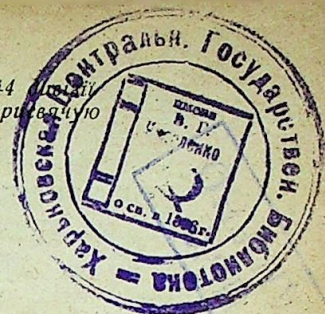
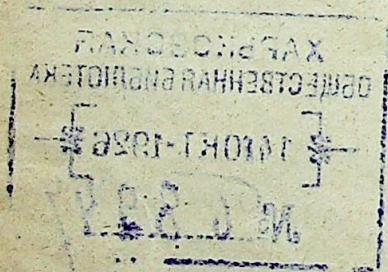
БОГ БОГІВ

1. БОГ БОГІВ
2. ЗАГУБЛЕНА ШАПКА

20385

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
ВІЙСЬКОВИЙ СЕКТОР
1926

БОГ БОГІВ

Найбільша небезпека для піхоти, коли розстріляна заляже на гребні у згір'я проти ворога. Про це знав навіть Кузька, який пристав до полку ще з одною підтяжкою на полотняних штанцях. Знав про це і старшина роти, озброєний замість рушниці мідним бруском для гардин. Але все-таки комбриг застав роту на голій стерні між двома левадами якраз головами вниз до балки, що відділяла їх од ворога.

Дзвінкі кулі старанно сікли зелене листя на ліщині й воно січкою спадало на Кузьку, що гадючкою підводив голову з-під куша. З кожним свистом кулі розстріляна інстинктивно кльовала головами, ніби намагаючись розплескати їх об землю, аби не вділяться над її зверхністю. І цілком надаремне старшина надриався над командою:

— Лізте вперед, униз тікайте!

Панічний страх був міцніший за мідну палицю старшини і, як магнетом, притягав їх до землі.

Комбриг із військом залишили коней за стійком сіна й левадою пішли до розстрільні. Напівдороги з-за товстого грабу перед ними раптом схопився червоноармієць. Він, підтримуючи ліктем рушницю, почав похапливо приводити до порядку під білою сорочкою червоноармійські штани. Широкий сукняний черес висів поруч на гіляці й одколювання миготів на сонці блискучими іскорками. Це були вишиті золотою ниткою слова. Зацікавлений військом нахилив на бік голову і знизу догори напівголосно прочитав:

— „Цар царів. Бог богів. Господь - господствующих“.

Комбриг разом із військом глянули на засмоктане обличчя червоноармійця, який уже дїставав черес. Безцвіті, як брезент на санітарці, його очі були вщерть наповнені панічним жахом і тваринною мукою. Погляд комбрига впав на притолочену під грабом траву, і він посміхаючись сказав:

— Не витримав, сердега.

Але військом не відгукнувся на його жарти, а лише запитав і то більше самого себе:

— Що за оригінальний черес?

— А у твого ординарця хїба не з дамської муфти папаха, — відповів комбриг. — Наша братва, друже, що добрий шлунок: усяке тобі барахло перетравить.

Кузька, забачивши комбрига, весело крикнув:

— А он польський кулемет.

— А де ваші командири?

— Ось у закопі під левадою, та ви нахляйтесь, а то пани шапку зіб'ють. О, бач, знову чорнобривчик упав.

І Кузька, положивши обріза на траву, як веврик, почав гризти, зелений горіх. Кисла міхурка зводила йому губи, але Кузька все-таки заздро зазиравав догори. Нарешті сказав уголос:

— Якби я був такий високий, як бог богів, скільки можна було-б горіхів нарвати.

Старшина роти, коливаючи великою золотою серьожкою у правому вусі, підповз до куща й запитав:

— А де це він знову подівся?

— Бог богів? Мабуть, за стійок ховається.

— А ну біжи. Та щоб зараз мені отут був, а то він таки скуштує в мене палиці. Біжи!

Кузька підстрибнув на одній нозі й весело подався в леваду, де на галяві по-між грабами стояв і стійок сіна. Старшина ще раз окинув безпорадним оком розстрільню, скрухо подивився на нову щілину на мідній палиці й рачки поліз за саме найтовщий пеньок. Золота серьожка, як каблучка в носі ведмедя, коливалась у нього біля правої щоки.

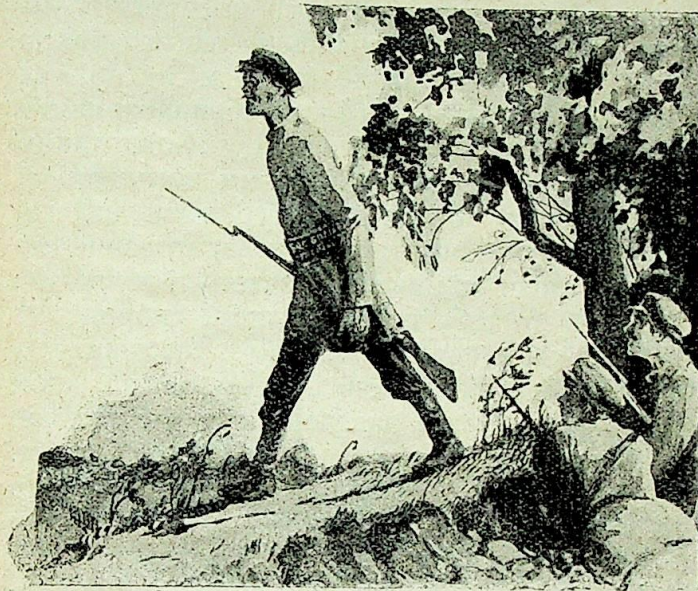
Улігшись боком, старшина встиг лише розперезати кисета з тютюном, як Кузька з обрізом на плечах, мов конвойний, повертав уже назад. Попереду нього йшов, тривожно озираючись, червоноармієць у широкому чересі поверх полотняної сорочки, що була вдвічі довша за малого Кузьку. Жиллясті його руки висіли попереду тіла й були теж остільки довгі, що ніби хотіли пальцями дістати самої землі. Від цього його худорлява постать ніби ламалась у спині і скидалась на велику малпу. Біляве, тупе обличчя із плесковатим носом було однакового кольору з давно нестриженим волоссям.

Біля крайнього куща ліщини червоноармієць зупинився. Далі було голе поле, і кулі, як бджоли, невидимо співали над довгою лінією розстрільні. Він несміливо зробив ще один крок, схопився за гілячку ліщини, ніби бажаючи хоч нею закритись од куль, і знову завагався: далі не було навіть і цієї галузки, щоб укрити його від сотень пар очей, які зорили за цим полем з того боку балки. Старшина помітив його вагання:

— Ага, „бог богів“ кулі не любить,— крикнув він, визируючи з-за пенька;— ану на місце, опудало!

Червоноармієць нервово здригнувся й випустив галузку. Потім, розправивши спину

і вставившись широко розкритими очима в одну точку, різко ступив уперед і, як привид, пішов по-над розстрільнею. Кожна

... різко ступив уперед і пішов по-над розстрільнею

частка м'язів, видно, стискувалась од страху, і тому його ноги ступали на землю як дерев'яні. Здавалось, досить було кулі зачепити хоч кінчик його довгої сорочки, щоб він, як стій, уже звалився на землю.

Поляки, забачивши ціль, загомоніли новою сотнею рушниць і почали знову пристрілюватись до розстрільної, якої вони до цього часу не могли намацати. Червоноармієць ніби не чув тонкого посвисту куль, і, як п'яний, похитуючись на своїх довгих ногах, усе ще йшов до свого місця по-над низкою черевиків. Усі голови червоноармійців підвелись від землі і впились у нього диким і в той-же час заінтригованим поглядом.

Коли кулі почали вже хуркотити над самими головами розстрільні, роздратований командир роти підвівся із закопу і крикнув:

— А ну тебе до біса: лягай скоріше!

Але червоноармієць, якого старшина з такою зневагою налавав „богом богів“, ніби нічого не чув, і, як заведений, ступав дальше, аж доки хтось не схопив його за обмотку.

— Ти ляжеш, чортова кукло,— крикнув він, смикаючи червоноармійця за ногу.— Чи в тебе із страху й розум одібрало?

Червоноармієць у довгій сорочці ніби прокинувся. Він дико озирнувся навколо, потім, як від остуди, здригнувся і, підломивши коліна, нагло впав на стерню.

Але поляки вже встигли пристрілятись. Ложати далі на місці було неможливим, і тому командир роти, з того-ж закопу знову крикнув:

— Рота, вперед!

Момент, який іноді рішає долю армії, пройшов у німій тиші: на землі ніхто не ворухнувся. Старшина, зігнувшись удвоє, знову пробіг з мідним брусом по-над розстрільною.

— Товариші, вперед!— викрикував він, тикаючи своїм брусом під гімнастюрки.— А ти, чортів „бог“, чого голову ховаєш за грудочку, тебе-ж ніяка куля не бере, ну, вперед!

Але червоноармієць у довгій сорочці, немов-би чекаючи на удар, лише втяг голову в плечі і злякано, як ховрашок, дивився на старшину. Старшина, добігши до кінця, ляпнув на землю й сам. Тоді на узливаддя вискочив комбриг із військомом і разом крикнули:

— Товариші, за нами вперед... Ура!

Кузька підхопив, як пісню „ура!“ і третім поперед розстрільні кинувся за ними вниз по узгір'ю. Оскаженілі кулі захаркали межі очі землею, задзижчали над вухом, але рота зірвалась з місця і, проскочивши кроків десять, уже бігла в безпечному „мертвому просторі“.

Вирвавшись із пазурів паралізуючого волю страху, рота могла тепер бігти, аж доки не звалить її втома. Комбриг із військомом, пробігши ще трохи, зупинились і краєм левади

повернули назад. Коло стогу сіна, де стояли їхні коні, вони знову побачили червоноармійця в довгій сорочці. Він стояв тепер навколішки поруч із трьома санітарами, а на землі перед ними стогнав із заплющеними очима комроти.

— Що трапилось? — тривожно запитав військом.

— Ранило, — відповіли санітари.

— Так скоріше його на двохколку.

І потім звернувся до червоноармійця в довгій сорочці.

— А ви, товаришу, чого від роти zostалися?

— Потому, вони чижоліє, — відповів червоноармієць, вказуючи на комроти.

— А ви до того ще і труса, мабуть, святкуєте.

Червоноармієць ображено схопився на ноги і зневажливо відказав:

— Товаришу військове, мене ніяка куля не може взяти, а як не вірите, так я, наоборот, можу вам довести.

Військом здивовано вплився в його тупе обличчя, потім почервонів і роздратовано крикнув:

— Я вам покажу „наоборот“, марш за ротою! А ви зараз-же несіть товариша на двохколку.

Санітари заметушились над спорудженням носилок із рушниць. Червоноармієць у довгій сорочці, ніби не зрозумівши команди, теж всунув до них і свою рушницю.

Військом здивовано знизив плечима й запитав:

— Як ваше прізвище?

Стоючи вже під носилками, червоноармієць монотонно, ніби читаючи молитву, відповів:

— Наше? Курської губерні, Білгородського повіту, Борисовської волости, села Піщанки — Іван Минич.

— Так значить, Минич, тебе й куля не бере. Селянин?

— Точно так, із старовірів.

— Тому-то ти й ховаєшся.

Сорочачі очі Минича розгублено забігали по санітарах, які вже без нього рушили з пораненим. Минич ображено подивився їм у слід і потім раптом запобігливо запитав військома:

— Прикажете коня подати?

— Ні, товаришу, це й без вас обійдеться, а ви все-таки зараз-же мені ступайте до роти.

Минич ще трохи потоптався на місці й потім без особливого задоволення повернув у той бік, звідки чулись постріли.

із тисячі облич нарешті одно тупе з безцвітими, як брезент санітарки, очима.

— Ах, чорт, та це - ж той, що за грабом ховався!

Він вийшов до другої кімнати й подзвонив до дивізії. Повернувшись назад, військомбриг на польовій книжці написав:

„Зо наказу команди дивізії, щоб перекопати червоноармійців на інше, Іванові Миничу дозволяється дати „представленіє“. Полкові виставити проти „Бога богів“ найкращих стрільців“.

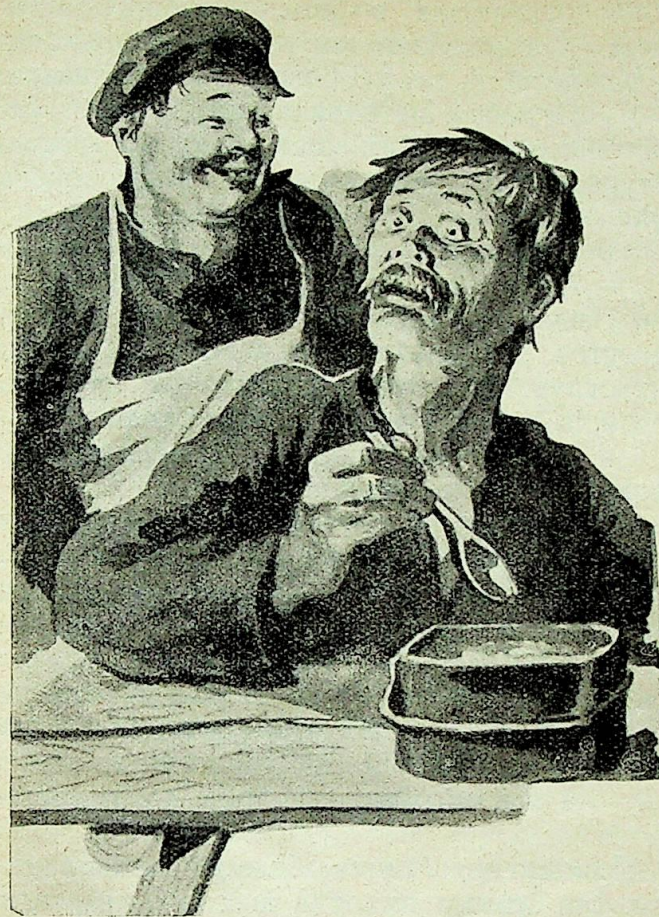
Звістка про дозвіл на „представленіє“ розлетілась по полку в той - же день. Минича вона застала за кашею.

— Ну, голубчику, — сказав упевнено кашевар, — докажи їм тепер усім, що ти не хвіст собачий, а настоящий „Бог богів“, докажи, Минич, а я тобі вже каші не пошкодую, хоч — підсиплю.

Але Минич попередю поперхнувся, потім раптом сплотнів і глухо відповів.

— Тільки перед усім народом, щоб, значить, з афішами.

Нова вимога Минича не зустріла перешкод, і за три дні ним самим складена відозва була розклеїна по місту. Місце призначалось на широкому вигоні за тюрмою, де на другому кінці підіймався невисокий горбок.

— Тільки перед усім народом, щоб, значить, з афішами...

— І возяться з ним, — говорив старшина, — та його, анахтему, оцією палицею якби раз потягти, так усі боги-б повискакували.

— Не кажи, Петровичу, мій дід ще за севастопільської війни мав таку-ж оказію з турками, так, говорить, тільки заговорена куля бере.

— Або щоб із золота була.

— А я гадаю, що проти кулі з хрестиком, аби тільки не довідався, так нізачо в світі не встое. Я одного батю такою кулею, як чихвоснув, теж був із святих, так із нього разом із духом усі кишки вискочили.

— Проти попа — зірку треба, — насупивши брови, зауважив старшина.

— І хрест бере, — переконано відказав розвідчик.

Кулеметчик, який не встрявав у балачки, нарешті покачав докірливо головою і проговорив:

— Хоч-би-ж тобі один був розумний, а ще й зірки носять, та від „Максима“ не то що Минич, а й сам Юрій-побідоносець не втече.

— А що як Минич чкурне до представлення?

Поводження Минича було дійсно загадковим. Він зранку виходив із своєї квартири і зникав на цілий день. Говорили, що бачили його разом із двома-трьома приятелями в

глинищах за містом, потім хтось бачив його у крамниці Цукермана, який торгував приладдям для канцелярій. Тупе обличчя Минича за останні дні помітно схудло, ніс витягся, а безцвіті очі провалились ще глибше, і, як із криниці вода, блискали звідти хорим блиском. Говорили, що останні ночі він і зовсім не міг спати вже, а, як тінь, бродив по під віконню свого постю. Не менше його нервував і увесь полк. Червоноармійці збирались купками й цілими годинами сперечались про його „силу“, переконуючи декого навіть і кулаками. Старшина роти Петрович теж не переставав бурчати:

— Поглядай, скільки хочеш на місяць, а вже, брат, не відкрутишся. Ти думаєш я задарма чоботи бив, ні, голубчику, там чи ти збрехав, чи ні, а зранку пожалуй на вигін.

Настав і ранок того дня, що був призначений у відозві. Полк, як на парад, вийшов на вигін і з гумором розташувався в затишку, під кам'яними мурами тюрми. Десять кулеметів виповзли, як жуки, наперед і півколом зупинились проти того горба, на якому мусив з'явитись Минич. Біля середнього кулемету став кращий стрілець у полку, сам помкомполку. Він, хижо потираючи руки, із презирством поглядав на окремих стрільців, що були розставлені з рушницями по-між

кулеметами. Старшина роти Петрович теж був уже замість мідного бруска з новою рушницею. Він помітно хвилювався й безперестану клацав затвором, зазираючи до його середини. В таких випадках завжди біля правої щоки в нього нервово дрижала велика серйозка, але зараз од серйозки у вусі залишилась одна лише чорненька крапка.

Тут-же під ногами юлою вертівся Кузька із своїм обрізом. Для нього сьогоднішній день був справжнім святом. Він уже збігав на горбок і, ставши до полку задом, через плече крикнув: „Я—бог богів, стріляйте!“ і потім на руках колесом скотився вниз; потім вибіг за полк і, повертаючись назад на одній нозі, крикнув:

— А людей скільки, мільйон мільйонів, мабуть, ціла тисяча!

Нарешті, переливчаста гутірка, яка висіла над вигоном, раптом витяглась в одно слово: Іде... Іде!..

Сотні пар очей упились у маківку горба, на якій весело гралось сонце в жовтих козельцях. Із-за них і виткнулись поволі гострі вуха коня, далі щось гостро блиснуло в нього на чубку, і потім, як із-під землі, на синьому небі виріс вершник на білому коні.

Всі знали, що на бугор виповзе у своїй довгій сорочці, з широким чересом, Іван Минич.

На коні він ще більше буде сутулиться, і довге, брудне волосся з-під шапки буде лізти на очі й черкати його по носі.

І раптом—перед сотнями пар очей на білому коні станув дивовижний юнак. Біле вбрання і світозарне проміння, що відбивалось од нього, нестерпуче, як само сонце, вдарило, засліпило всім очі. У правій руці юнак, ніби збираючись проткнути під ногами самого змія, тримав золотого списа.

Кінь, виїхавши на бугор, дугою вигнув шию, зупинився, і з-під упертого копита разом із землею полетіли й жовті козельці, але дивовижний юнак у блискучому сяйві сидів на коні перед сотнями пар очей, як вимальований.

Полк завмер.

Полк, блимаючи сльозами, заляк.

Полк затаїв дух, і кожен міг почути в цій тиші, як у траві шаруділи прудконогі коники.

І раптом ранкову тишу прорізав знайомий голос комполку. Він, ніби смакуючи, виспівав кожне слово.

По-олк... по... богів... богів...

Білий кінь на горбі тривожно запряв гострими вухами. Очі всіх знову піднялись проти нестерпучого сяйва, і в цей момент бухнув постріл.

Легкий димок, як сиза тінь, танув над цівкою обрізу Кузьки.

Услід за пострілом дивовижний юнак мигнув світозарним сяйвом, ніби здригнувся;

... розкинувши руки, лежав Минич...

золотий спис випав із рук, а за ним і сам юнак нагло повалився з коня.

Білий кінь, круто зігнувши шию, захріп і злякано, без вершника, стрибнув у бік.

Комполку роздратовано махнув рукою й уже коротко крикнув:

— Одставить!

Але полк і без цього вже біг до горба. Білий кінь спокійно вже хрумав траву, а поруч, розкинувши руки, лежав Минич. Він усе ще дивовижно сявав на сонці, але... це були звичайні кавалки дзеркала, якими була увішана вся його нова сорочка й шапка з бавовни. Такі-ж дзеркальця були вплетені в білий чубок і гриву коня. Тут-же валявся і золотий спис, яким була дубова вішка для телефону, обклеїна шумихою.

З-під білої шапки в Минича по скроні стікала: струмочком червона кров.

— Готовий „бог богів“! — хтось крикнув із перших.

За ними наспів і старшина.

— А я що-ж — задаром із серьожки кулю виливав! — крикнув він і роздратовано вистрілював у живіт мертвому Миничові.

Останнім пробився крізь коло дорослих Кузька з обрізом. Він якось злякано подивився на кров і сказав:

— А мені дзеркальце дайте.

29 березня 1926 р.
Харків

ЗАГУБЛЕНА ШАПКА

Начштабу бригади вложив до конверту декілька паперів, надписав зверху: „Таємно. До штабу N дивізії“ й запитав:

— Хто поїде, ви?

— Точно так, товаришу начштаба!

— Як ваше прізвище?.. Кваша?.. Ага, ну так глядіть цього пакета, тов. Кваша, як свого ока: ви бачите — „таємно“, ну, так отож! Черговий запишіть... і розписку! Так...

І пішов до дверей. Червоноармієць Кваша ступив до нього.

— Товаришу начштаб...

Але це вийшло так тихо, що начштабу навіть не зулнинився й вийшов.

Кваша почервонів і подумав: „Все одно не дозволять...“. Він підійшов до столу й зідхнув так глибоко, що навіть вартовий писар співчуваючи сказав:

— Нічого, товаришу, колись і ми були новобранцями... А в дорозі ще більше розваги... Так розпишись!

... Зашелестів грубий пакет, подорожня, потім коротке — „катись“, і Кваша вийшов.

... ви бачите — „таємно“, ну, так отож!

Від канцелярії до казарми він, здавалось, устиг лише одно подумати: „Так зроблю,

що ніхто й не знатиме“... Зір запав у глибинь і поплив над сніговими заметами в кривеньку вулицю, а там: хата, батьки, Оленка... Над останнім серце ніби вистрибнуло з окропу й радо затремтіло.

Кваша хутко витяг із-під нар свою скриньку, дістав нову шапку, торбинку, кавалок мила і... маленьку фотографію. Пакет білою плямою лежав на нарах. Кваша сунув його в кешеню, потім якась думка наморщила чоло, він хутко витяг пакета назад, засунув його за борт шапки й міцно приколов булавкою. Тепер залишалось лише позичити в товариша нової портупей й нової кобури. Він був певний, що йому позичать, і почав, приємно хвилюючись, одягатись у дорогу.

На станції Нежданівці Кваша зліз із потягу і зробив у касі зупинку:

— Мені лише до ранку, — сказав він до касира, — я тут недалечко.

До села було на годину ходи, а тому Кваша ступав твердо й бадьоро. В посинілому снігові фосфоричними вогниками догоряли червінці. Біляве й ластівчане обличчя Кваши від думки, що через півгодини вже буде вдома, сяло, як тазок на сонці.

Проходячи повз кремезного дуба, він випнув груди, напружив рамена й чітко пройшов,

мов повз командира: „А що, новобранець?.. Ех, і Оленці-ж дістанеться!“ По тілові пробігла гаряча хвиля.

На півдорозі помацав шапку — лопотить; згадав параграф статуту: „доручене майно повинен охороняти й... не робити вчинків“... Далі затнувся й замовк.

* * *

До села прийшов, коли починали блимати у вікнах каганці. На вулиці була нерухома тиша. Солом'яний дим клубками виходив із зашмалених димарів і поволі танув на заметах.

Зайшов, мов крадучись, до себе на подвір'я; сонливо цявкнула Мурка, потім, як вихор, закружляла довколо Василя. Вікна підсліпувато блискали жовтими очима. Ступив до хати.

Поздоровкався, навмисне знижуючи голос:
— Добри вечір, хазяїне!

Батько підніс із долівки підсліпуваті очі й апатично промимрив:

— Здрастуй, хлопче!

Виглянула з хатини й мати:

— Мо ночувати?.. Василь! та це ти, голубчику!.. Ой, світе-ж мій ясний, ой, не впізнала.

На віях лихтариками замиготіли сльози.

— Не впізнала, не впізнала дитини. Який-же ти високий виріс... Ой світе-ж мій!

Батько винувато підвівся з колодок.

— За три місяці виріс, чи ти не тю?.. Потім сердито grimнув.

— Геть од нього: нехай хоч роздягнеться хлопець!.. Так, так, ага... Ну, скидай-же, сину, одержу та на піч її, бо тут знову харцизяки проявились. Як ти й із станції дотюпав?

Василь обережно зняв шапку й положив на сволок.

— Тут, той, — сказав Василь, — глядіть, бо дуже важне!

— Ага, ну діти туди не дістануть, а ти дивись, стара, рогачем не зачепи, а то собі соваєш і зі сволоку все шкеребертом. Кажеш — важне?

Рипнули двері. Нагинаючись, щоб не зачепитись за одвірок, увійшов сусіда:

— Василю, тю! Я й не туди! Надовго?.. Здоров!

— Здоров, Федоре! Та я той, в командировку до штабу дивізії... Так до ранку, забіг... Ну, як тут, га?..

— До ранку? Кинь: їй-богу, не поїдеш і до вечора. Тут, брат, оці дні гульба, аж туман встає... А сьогодні ще й Олену... Василь насторожився.

— Що Олену?

— Пропиваємо!

По обличчю Василя побігли хмари то бліді, то червоні. Федір запнувся: зрозумів необачність; спитав тихше:

— А ти хіба не чув, вона заміж збирається.

Василь відчув, як тіло неначе почало стікати вниз. „Оленка заміж? Для чого-ж так привабно миготіло в снігові сонце, для чого так приємно рипів сніг?“ Хата запахла помийницею, від чорних вікон потягло вогкістю. Спало напруження з рамен. Здалось, що тупа пилка врізалась у серце й силкується його розтяти.

Федір помітив.

— Та чого ти, хіба тільки і світу?..

Василь мовчав. Якби він міг зараз упасти на долівку і в розпачливій тузі завити, він - би, мабуть, вив, без кінця.

— Ну, і нехай виходить! — знову говорив Федір.

— За кого? — кусаючи губу, спитав Василь.

— А, звісно, за Карпа, — знаєш, отого гундосого?

Василь саркатично посміхнувся, а Федір додав:

— Хоч він рудий, так, бач, воли в нього сірі, а коні так ще й вороні...

Василь мовчав, лише на зубах рипіла образа, яку він розтирав до болу... В нього

були солодкі мрії про кохання, про якийсь інше життя, а тут... воли сірі, коні-битюги...

Федір раптом вирішив:

— Ходім хоч погуляємо в неї! Га? Чого ти вертиш головою?

Я-б на зло пройшов по-під самим носом: „Ось, мовляв, як і ми, не ті, що твій рудий Карпо!“ Ну, ідеш?

Василь зірвався:

— Ходім!.. Ходім, матери його... ну, гаразд-же!..

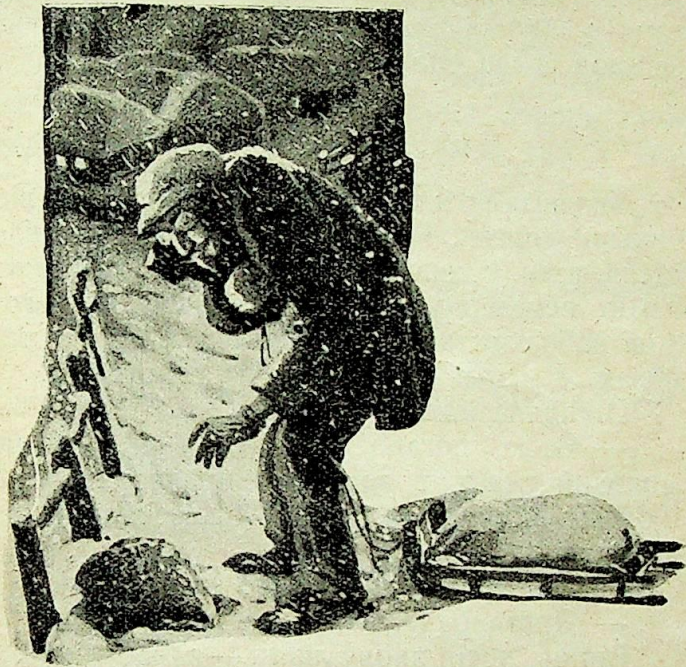
Схопив із сволака шапку й вискочив. А мати вже вслід.

— Гляди-ж там, синку, не напийся: ти тепер ач який, не личить...

* * *

Мороз удосвіта був такий лютий, що вчитель французької мови Фай увесь час хвався то за одно, то за друге вухо. Білий кашкетик пересовувався й натягався на всі боки, а все-таки здавалось, що в голові замерз уже й мозок. Поклажа на гринджолятах нічого не тяжила: і було її лише півпуда борошна, яке Фай виміняв на селі за жінчину кохту. Надалі перед очима вставала кістлява постать голоду. Учитель Фай од цих думок збирався в мерзлу грудку і дрижав усім тілом.

як мембрана телефону. Не гріли й думки про те, що прийдеться сидіти ще на холодній

... і тоді раптом забачив у заметі шапку

станції, потім їхати до міста в холоднім вагоні... а вдома!

За селом по-обличчю різанув січи-вітер. Фай притиснув голову до плеча, як од удару нагая, і тоді раптом забачив у заметі шапку.

Був потолочений сніг, видко, хтось топцював. Фай озирнувся — ніде нікого, схопив шапку, витрусив сніг і натяг на голову до самого підборіддя. Натяг, і зразу вітер ніби зайшов із-за спини.

* * *

Удосвіта проснувся Василь. Проснувся від сильної спраги. Роздер очі: солома, спітніла стеля, мати. Важко пробилася думка: „вдома“. Хотів перевернутись на другий бік, але в голові заболіло так, мов кололась вона на пополам. У горлі пекло горілим самогоном.

Підійшла мати:

— Васю, погано?.. Ай-я-я-яй, ти ще молодий синку, а вони тебе призводять, бач, і одержу пошматував, а вона казенна та ще й шапки десь одбіг.

Василь хрипло й сердито промимрив:

— Друга буде, дайте води!

Випив, хотів знову лягти — замарудило... вискочив із хати.

Мати винесла батьківську шапку й наложила на його голову.

— Погано, Василечку?

Василь стогнав, держався за колону й тоскно дивився на мерзлі тіні від задубілих дерев.

Потім згадав командировку:

— Внесіть огірків, а то мені їхати.

Мати зашморгала носом: „Отую годиночку, та й то тільки перемучилось!“

... Одягався Василь занадто поволі, морщив лоба, кривив рота і знову брався за вдягання. Мовчки понишпорив шапки, пригадав, що клав-же на сволюка, але й там не було.

Роздратовано запитав:

— Де шапка, мамо?

— Та ти-ж, синку, без шапки прибився й то ледве до хати вволокли!..

— Де шапка?

Шпурляв подушками, нишпорив у соломі.

— Де шапка? шапка?

— Та я-ж тобі кажу...

Василь глянув на неї налятими кров'ю очима і прожогом вискочив із хати, повернувся, потім знову надвір, просто через вулицю...

Люди потім бачили, як дуже довго вони з Федором товклись по заметах, гребли сніг і лопатами, і граблями.

Бігала туди й мати, ходив і батько, потім мати цілий день голосила на все подвір'я.

Василь до двору не вернувся, він, як стій, зник так що ніхто й не помітив.

Коли вчитель Фай добився до станції, був уже ранок. Ні на пероні, ні в станції не було видно пасажирів (про те, що цієї ночі банда обстрілювала станцію, Фай ще не встиг узнати). Увійшов до III класи й поставив санчата під лавку. Зайшов слідом й військовий. Доки Фай витирав спітнілі окуляри, оббивав сніг із ніг і хукав у руки, військовий обійшов його довкола й потім промерзлим голосом запитав:

— Ваші документи!

Витяг Фай, мов дерев'яними пальцями, клаптик паперу й подав.

Читає військовий, дивиться:

— А це що за кашкет? Для чого це?

І сіпнув із кешені біленького кашкета. Фай дрижав з холоду:

— Це я, мій шапку, я чужа, той найшов...

— Найшов? Що-ж це тобі шапки армійські, як кізяки, валяються? А йди за мною!

Увійшли до теплої кімнати. В кімнаті було ще троє військових. Подивилися підозріло на кашкета, на нього:

— А дайте шапку!

Підійшов один і зняв. Щось залопотіло в руках. Загострився зір... хутко шарпонував за борт.

Випав пакет.

Один армієць вихватив револьвера і крикнув до Фая:

— Ні з місця!

А Фай нічого не розумів: він лише відчував, як тепло, ніби молоко, розливалось по тілу.

Конверта розірвали і... злякані очі повернулися до нього.

— Що-о? Накази?... Таємні?... Мовчи-и!

Фая оточили, і руки самі собою потяглися до револьверів.

Один крикнув:

— Дивіться за ним! — і вискочив із кімнати.

Фай відчув, як йому страшенно захотілося їсти, і згадав борошно на санчатах, що залишилось без догляду.

Хотів сказати.

Але знову:

— Мовчи!

Будочник сто першої будки об обідню пору глянув у малесеньке віконечко й помітив над прибраним в иней лісом теплі облочки пару. Вони хутко наближались до будки. Будочник зняв із полицки згорнуті прапорці й вийшов на рейки. Довкола, як на білій

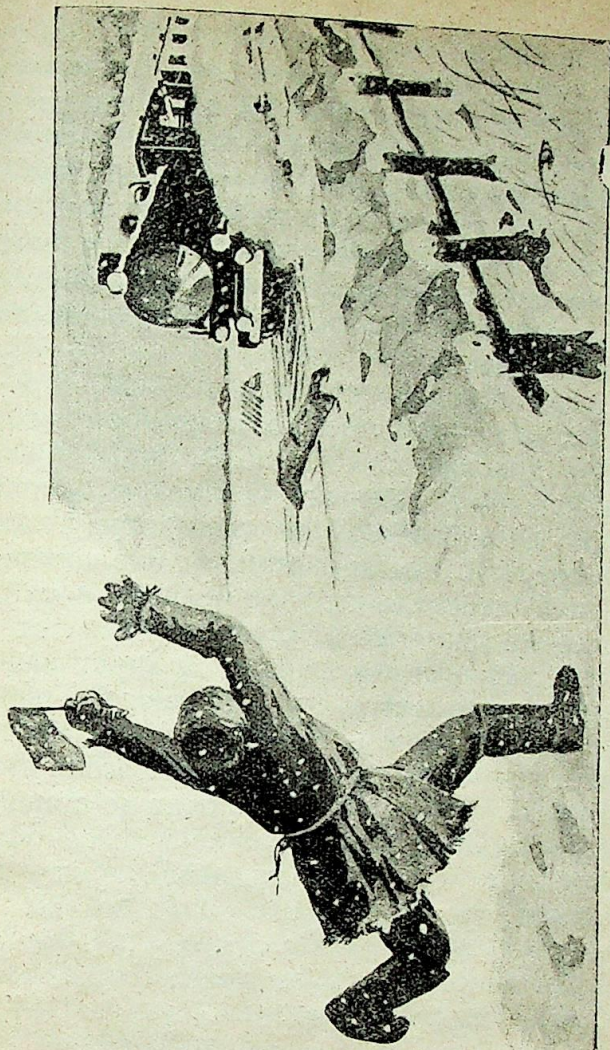
скатерці, було чисто й пусто. Лише гін за двоє вузькою стежкою напереріз колії підтюпцем біг парубок. Він увесь час оглядався на оболочки пари й ніби поспішав перейти залізницю. Сонце пересипало холодними іскрами білий сніг і кидало довгу тінь од парубка. Із лісу раптом вискочив потяг. Хвіст пухких хмарок, перекидя по заметах, тікав назад до лісу...

Довга тінь парубка нагло стрибнула на рейки й ніби впала під поли шинелі на мерзлі шпали.

Будочник зробив із долоні козирьок над очима, глянув на сіру кучу на рейках і, незграбно підстрибнувши, кинувся назустріч потягові. Він думав про червоний прапорець, але забув його розпустити, і біг, вимахуючи руками. Потяг хутко наближався. Видно було, як із боку паротягу далеко висунулась голова машиніста... Шинеля нерухомо лежала на рейках, втягнувши під себе голову й закриваючи її руками. Ще раз підстрибнув будочник, простяг цупку руку й на сніг раптом простяглась біля нього і друга тінь.

Потяг гуркочучи заблимав над їхніми головами.

Василь Кваша очунявся в службовому вагоні того - ж самого потягу, під який він кинувся. Перші думки були остільки хаотичні,

Шинеля нерухомо лежала на рейках.

що він знову заплющив очі... Він боявся ворухнутись: йому непереможно захотілось іще хоч на момент відчути себе непошкодженим, цілком здоровим. Але думку тягло, як магнетом, до шиї й до коліс потягу... Згадка про те, як над ним загуркотіли колеса й раптом болюче стиснули йому шию, розливалась зараз по тілу гарячим свинцем.

Як він опинився у вагоні — було для нього незрозумілим.

Рука мимоволі потяглася до шиї, і холодна долоня посунулася по - за коміром: коли долоня зробила півкола по - за потилицею, Кваша підніс її до очей і із страхом одкрив їх. На долоні ясні були сліди бруду, але крові не було. Кваша раптом широко відкрив очі, щоб переконатись, що й ноги й руки все так-же тримаються тулубу, замахав ними, як жук, що впав на спинку. За цим Кваша зірвався з лавки й кинувся до дверей. Двері були заперті. Тоді він підбіг до запітнілого вікна і протер у ньому очко. Вагон уже кидало на стрілках: потяг підходив до станції. Кваша глянув у маленьке очко і, побачивши знову свою станцію Нежданівці, припав із плаксивою тугою до вікна.

Крізь морозяну муть жовто блимав над дверима сухотній лихтар.

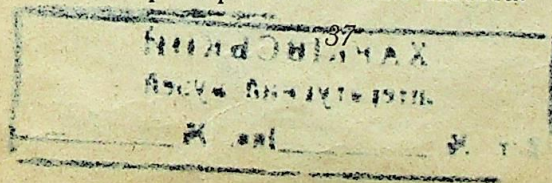
Дрижачи дрібною дріжжю, вийшов на перон злий з просоння вартовий по станції, ударив двічі в гучний дзвоник і апатично вставився на потяг. Під жовтим лихтарем гулко відчинилися двері, і на голий мерзлий перон вийшов високий, в окулярах і легенькому піджакові, чоловік. На голові була нашвидку надіта розхристана шапка. Чоловік за собою тяг порожні гринджолята, а позаду йшов червоноармієць із рушницею наготові. На півдорозі до вагону, чоловік із гринджолятами чомусь запротестував і, вказуючи на порожні гринджолята, не хотів іти далі. Червоноармієць переконаючи клацнув затвором, але в цей момент чоловік в окулярах оскаженіло схопив гринджолята, шпурнув ними в червоноармійця і прожогом кинувся назад понад вікнами Кваші. Розхристана шапка майнула перед Квашею лише на один момент, але він ясно побачив на ній замість стьожки шпагатину й раптом крикнув:

— Моя, моя шапка!

І, як божевільний, кинувся до дверей.

Вдарив третій дзвоник, і слідом за цим на сонній станції, як пузир, луснув постріл.

Як тіні, майнули із дверей на постріл сірі шинелі. Вартовий по станції розгублено розвів руками й ще більше задрижав з холоду, який поліз під розхристані поли пальта.

За дві хвилини під вікном у Кваші почув-
лась лайка і приказний тон.

Засюрчав свисток, позіхнув голосно паро-
тяг і зірвався з примерзлих рейок.

Коли з очей Кваші зникла вивіска станції
„Нежданівці“, до нього у вагон увели раненого
в ногу чоловіка. Слідом за ним укинули і
ґринджолята. Кваша, лише відчинилися двері,
мов дитина до матери, кинувся до раненого:

— Ага, так ось вона де!

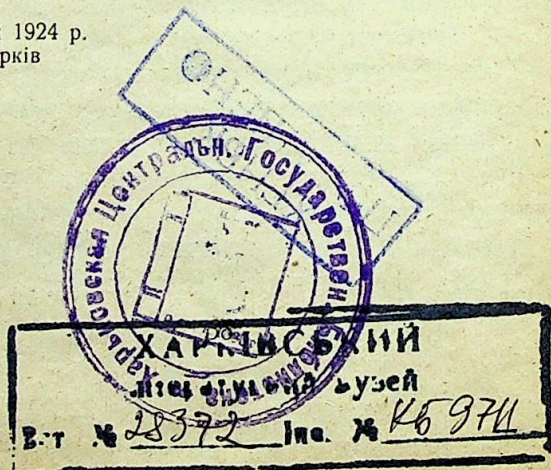
Із-за побитих шкелець окулярів вигля-
нули злякані очі вчителя Фая. Він нічого не
розумів.

— Шапка моя де, чуєш? — істерично вже
крикнув Кваша.

Із-за побитих шкелець знову вставились
на нього перелякані очі Фая, потім глянули на
порожні ґринджолята, і руки з одчаєм обхо-
пили нічим не покриту й розпатлану голову.

А потяг набував уже ходи.

Лютий 1924 р.
Харків

Ціна 30 к

№ 21688 Р

КАРПІВСЬКИЙ
Вст. № 28372 КБ 9711